

Наталія Кунанець,

заст. директора з наукової роботи НТБ Національного університету «Львівська політехніка»,
канд. іст. наук

Історія та сучасні тенденції розвитку бібліотечної освіти в Галичині

У статті розглядаються основні віхи становлення бібліотечної освіти в Галичині, розкриваються особливості підготовки кадрів для бібліотечних установ Львова наприкінці XIX – початку XX ст. Показано місце і роль у цьому процесі курсів бібліотекознавства, що організовувалися у той час різними громадськими організаціями краю, зокрема, «Просвітою», «Рідною школою» та ін.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотека, бібліотекар, бібліотечна освіта, історія бібліотечної справи.

In the article features the preparation of library staff for the libraries of Lviv in the late 19 – early 20 centuries. Basic knowledge of librarians titled historical period given by the work of library science courses organized by various scientific societies, such as «Prosvita», «Native School» and others.

К e y w o r d s: library, librarian, library education, history of librarianship.

У Львові наприкінці XIX – поч. XX ст. складалася особлива бібліотечна інфраструктура. Її становлення великою мірою залежало від тих постатей, які впродовж тривалого часу працювали у книгозбірнях міста. У Галичині майже кожна національна громада, кожне товариство вважали своїм обов'язком створити книгозбірню,

яка б стала осередком, навколо якого гуртувалися б кращі її представники. Функції бібліотекарів виконували самі ж члени цих спілок, інколи до цієї роботи запрошували осіб, які мали певну фахову освіту. Бібліотечна професія завжди викликала повагу і інтерес у суспільстві, а у бібліотеках працювали талановиті, високоосвічені люди з енцикло-

педичними знаннями. Більшість з них згодом стали відомими діячами науки і культури.

Викликає повагу вміння співробітників книгозбірень інтуїтивно визначати напрями розвитку бібліотек, засади раціонального розміщення фондів, організації каталогів та способи удосконалення обслуговування читачів, використовуючи накопичений досвід, шукаючи нові шляхи вирішення наболілих проблем. Стримувала розвиток бібліотек відсутність навчального закладу, який готував би фахових бібліотекарів. Виникала потреба індивідуального творчого осмислення засад роботи книгозбірень, адаптації отриманих за іншим фахом знань до умов роботи бібліотеки, додання побутових незручностей, характерних для бібліотек цього історичного періоду.

Основи бібліотечної освіти у краї було закладено на початку ХХ ст. Мінімум знань про бібліотечну техніку подавалося на курсах бібліотекознавства товариства «Просвіта»¹. Навчання проводилося для працівників Головної бібліотеки спілки та масових бібліотек, що діяли при читальнях філій та сільських громад цього товариства. Цикли лекцій з питань організації ефективної роботи бібліотек читалися бібліотекарям товариства «Рідна школа»².

У бібліотеках Галичини постійно існувала проблема забезпечення їх кадрами, плінність яких була зумовлена політичними трансформаціями у суспільстві та складними побутовими умовами. Долаючи всі негаразди, бібліотекарі не лише налагоджували роботу довіреної їм бібліотеки, але й займалися науковою та публіцистичною діяльністю. Співробітники книгозбірень укладали бібліографічні покажчики, готували до друку наукові розвідки з історії, народознавства, досліджували стан бібліотечної справи у Галичині.

Штати бібліотек були, як правило, невеликими, проте працювали там енергійні, небайдужі люди, які повністю віддавалися дорученій справі. Та все ж, не зважаючи на високий кадровий потенціал книгозбірень, постійно виникали проблеми з розширенням штату за рахунок фахових працівників. Наприклад, у бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка (далі НТШ) у найкращі часи її діяльності працювало 7 співробітників (серед них В. Дорошенко, І. Джиджора, О. Назарійв, М. Андрусак, М. Деркач та ін.)³ і навантаження на кожного було надзвичайно великим.

Деяким бібліотекам, наприклад Народного дому, для налагодження якісного та оперативного опрацювання фондів доводилося запрошувати, хоча б

на короткий термін, фахівців з інших бібліотек, зокрема університетської книгозбірні⁴. Проте великі за обсягом, цінні книжкові фонди потребували систематичної роботи з ними. А такої можливості у жодній з львівських наукових бібліотек не було.

Кожен бібліотекар, пропрацювавши у книгозбірні певний час, вважав своїм обов'язком передавати свої знання та досвід новим працівникам, що сприяло створенню певних традицій щодо організації бібліотечної роботи у кожній з книгозбірень. Потім ці напрацювання декларувалися у статутних документах бібліотек. Наприклад, Статут (Устав) бібліотеки Народного дому визначав напрями, зміст, особливості діяльності, а також структуру і штат бібліотеки, режим її роботи⁵. Він складався з трьох частин. Перша частина містила «Інструкції для чиновників и службы библиотеки, касательно ведения дел в читальне». Друга частина документа подавала правила для відвідувачів, третя – під назвою «Обслуга посетителей» – була фактично технологічною інструкцією з обслуговування читачів. Аналогічні статuti ухвалювалися і в інших бібліотеках.

Слід відзначити, що керівництво бібліотечних установ ставило дуже високі вимоги до своїх підлеглих. Так, для кожної посади у штаті бібліотеки Народного дому було розроблено кваліфікаційні вимоги – «Состав библиотечного персонала, его квалификационные обязанности»⁶. Для обіймання посад бібліотекаря та кустоса * необхідно було мати ступінь доктора філософії чи скласти іспит на вчителя середньої школи. Виходячи вже із кваліфікаційних вимог та рівня освіти працівників розроблялися посадові інструкції на кожну з посад за штатом бібліотеки, об'єднані в один документ під назвою – «Круг действия чиновников при библиотеке и музее «Народного дома» во Львове»⁷. При прийомі на роботу «кандидат» проходив «кваліфікаційний іспит»⁸.

Аналогічними були вимоги і до бібліотекарів книгозбірні НТШ. Перед бібліотекарями товариства «Просвіта» не ставилося таких високих вимог, хоча широта світогляду, обізнаність з професією повинні були обов'язково вирізняти претендента на посаду бібліотекаря цієї книгозбірні.

Бібліотекарям доводилося самотужки шукати шляхи здобуття фахових знань. Використовувався досвід німецьких, французьких та американських бібліотек. Дехто з бібліотекарів, відвідуючи євро-

* Бібліотечна посада середньої ланки.

пейські та американські бібліотеки як читач, знайомився із їх структурою та організацією роботи, вивчав правила бібліографічного опису видань, систему організації та впорядкування фондів.

Працівники бібліотеки Львівського університету, наприклад, проходили навчання (бібліотечну практику) в Національній прусській бібліотеці в Берліні. Там вони запозичували досвід розстановки фондів та правила бібліографічного опису видань. Щойно зарахованих працівників бібліотеки Народного дому відправляли на стажування до німецьких бібліотек, оскільки, лише при Берлінському університеті на базі його бібліотеки діяла Вища бібліотечна школа⁹, яка аж до Першої світової війни залишалася єдиним в Європі навчальним закладом, що готував професійних бібліотекарів.

Для потреб бібліотекарів перекладалися українською мовою підручники з бібліотекознавства закордонних фахівців. Наприклад, Головний відділ товариства «Просвіта» рекомендував бібліотекарям замовити і використовувати, як poradnik у практичній роботі, підручник Вальтера-Гофманна «Die Praxis der Bьcherei» (Leipzig, 1926) з основ бібліотечної справи. Згодом українською мовою були видані окремі (найважливіші) частини цього підручника¹⁰.

У бібліотечному середовищі використовувалися і напрацювання українських фахівців. Була перевидана книга Ст. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства» (Львів, 1924). Розроблялися власні методичні матеріали. Віталій Левицький підготував «Порадник для бібліотекарів»¹¹. Написаний у доступній формі, він згодом став методичним посібником для бібліотекарів товариства «Просвіта» всіх ланок.

У 1913 р. для бібліотекарів книгозбірень товариства «Рідна школа» М. Коць розробив методичні поради щодо організації їх роботи¹², а у 1934-му для бібліотек цього ж товариства Л. Ясінчук написав інструктивні матеріали з основних засад організації роботи бібліотек¹³.

Для нових працівників бібліотеки Народного дому А. Генсьорський склав «Настановлення для новопоставленого бібліотекаря Інститута Народного дома»¹⁴. Це була технологічна інструкція, що регламентувала основні засади роботи в бібліотеці. Більша частина постулатів цього документа торкалася опрацювання видань, складання бібліографічних описів, застосування кріпосної розстановки книг, ведення інвентарної книги у цій бібліотеці. Для складання бібліографічних описів на каталожних картках багато хто з бібліотекарів ви-

користувався німецькі правила бібліографування. Бібліографічні описи на видання склалися під надзаголовком, що містив «ключ» (ключове слово). Сам «ключ» формувався з прізвища автора чи першого іменника назви видання. При записі до інвентарної книги видання розподілялися на формати, що характерно для великих сучасних бібліотек. Ці настанови мали позитивні і негативні моменти.

Для уніфікації опрацювання фондів бібліотеки НТШ І. Кривецький розробив методичні рекомендації та правила, які стосувалися бібліотекарів, що здійснювали опрацювання книжок¹⁵. У рекомендаціях враховано цінність фондів бібліотеки та встановлено пріоритетність при їх опрацюванні. Член товариства НТШ З. Кузеля, достатньо відомий бібліотекар, якому вдалося набути бібліотечної фахи, вивчивши теорію бібліотечної справи¹⁶ поряд з основною спеціальністю * у Віденському університеті, розробив докладну інструкцію каталогізації книг у бібліотеці цього товариства. Згодом він написав методичний посібник для бібліотек студентських товариств «Ціль і значіння студентських (кружкових) бібліотек», який містить основні рекомендації щодо організації роботи бібліотеки студентської спілки (Львів, 1910).

Патріархом слов'янського відродження П. Шафариком¹⁷ укладено цілу низку практичних посібників. Спираючись на досвід Мюнхенської, Паризької бібліотек, Імператорської та королівської книгозбірень у Відні, він розробив засади каталогізації видань. Автор у своїй праці дослідив помічені ним недоліки у роботі цих книгозбірень, а також виклав основні засади розвитку українських книгозбірень.

Про високий кадровий потенціал бібліотек Львова, що діяли у XIX – на поч. XX ст., свідчать і такі факти: керівництво бібліотекою Львівської політехніки здійснював на громадських засадах обранець Колегії професорів¹⁸; М. Грушевський у 1895 р. «був управителем бібліотеки [НТШ] і допоміч мав платного помічника»¹⁹. В. Дорошенко наголошував, що Грушевського потрібно «вважати справжнім основником і навіть першим бібліотекарем бібліотеки НТШ»²⁰. Маючи досвід бібліотечної роботи Михайло Сергійович розглядав «працівників бібліотеки як науковців і не збільшував годин праці, щоб дати їм змогу працювати по-

* З. Кузеля відвідував слов'янський семінар при кафедрі професора Ягича Віденського університету у 1906 р.

за службою на полі науки та літератури. Він притягав їх до співробітництва в «Записках» та інших видавництвах НТШ і в «Літературно-науковому вістнику»²¹.

Традиції високої фаховості та постійного підвищення інтелектуального потенціалу активно підтримуються і сьогоднішніми бібліотекарями Львова. Варто відзначити, що більшість бібліотекарів у наукових бібліотеках міста мають вищу освіту, хоча випускники бібліотечних факультетів становлять лише 5 % від загального числа співробітників.

Звичайно, керівництво бібліотек шукає шляхи до виправлення цієї ситуації, робиться все можливе, щоб максимальна кількість випускників бібліотечного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка працевлаштувалася за спеціальністю. Безсумнівно, відкриття цього факультету істотно вплинуло на підвищення фаховості кадрового складу бібліотек Львова, відновило традиції підготовки бібліотечних фахівців в умовах університету. Підготовка студентів за спеціальністю «консолідована інформація» у Національному університеті «Львівська політехніка» також сприятиме підвищенню якості кадрового потенціалу тих бібліотек Львова, що прагнуть сприяти оптимізації інформаційної інфраструктури міста.

Отриманню працівниками мінімуму необхідних знань з основних засад роботи бібліотеки допомагають курси з основ бібліотекознавства, бібліографії та інформатики для працівників, що не мають фахової освіти, які ось уже 25 років діють у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника (далі ЛННБУ). Викладають на них завідувачі відділами та провідні фахівці бібліотеки.

Перетворення провідних бібліотек Львова у потужні інформаційні центри ставить перед їх персоналом нові кваліфікаційні вимоги. Наприклад, бібліотекам Львівського національного університету ім. І. Франка, Національного університету «Львівська політехніка», ЛННБУ вдалося впровадити програми автоматизації бібліотечних процесів. Це різні програмні продукти (ГАЛІС²², УФД / Бібліотека²³, АЛЕРН²⁴ відповідно), кожен з яких має свої особливості, проте перед бібліотекарями постали однакові завдання – освоєння навиків роботи за нових умов.

Звертаючись до досвіду ЛННБУ, зупинимося лише на деяких моментах підготовки кадрів, які б були готові до впровадження інтегрованої бібліотечної системи АЛЕРН.

На жаль, людська психологія сформована таким чином, що будь-які інновації спершу зустрічають вороже. Не став винятком і перехід ЛННБУ до автоматизації основних бібліотечних циклів. Та все ж дирекції бібліотеки вдалося знайти оптимальні шляхи подолання цього негативного явища.

Першим кроком до підготовки персоналу для роботи в нових умовах було укладення договору про співпрацю з Варшавським університетом. Документом передбачалося щорічне стажування 10 працівників у провідних бібліотеках Варшави та участь у роботі Бібліотекознавчої сесії Міжнародної гуманітарної школи Центральної і Східної Європи (MSH). Стажування обмежувалося місячним терміном. Упродовж 2007–2008 рр. 20 співробітників відділів, найбільш дотичних до впровадження автоматизованої системи, ознайомилися з основними засадами роботи бібліотек Варшави (національної, університетської), які вже впровадили і тривалий час працюють у програмі АЛЕРН. Стажисти мали змогу здобути не лише теоретичні знання, а й навички практичної роботи. Перші співробітники, після повернення, склали основу робочої групи для координації впровадження інтегрованої системи автоматизації бібліотечних процесів АЛЕРН, створеної при дирекції ЛННБУ.

Наступним важливим кроком на шляху навчання кадрів стали короточасні курси, що проводилися представниками програмного продукту, диференційовано для різних груп бібліотечного персоналу. Першими знайомилися з специфікою роботи програми співробітники відділу автоматизації, оскільки саме від них залежав успіх упровадження інноваційної технології.

Потім із засадами роботи модулів «Комплектування» та «Каталогізації» програми АЛЕРН знайомилися співробітники, що безпосередньо задіяні у технологічному циклі «Шлях книги». Діяльність останнього забезпечується саме цими модулями.

За ними до навчання приступили співробітники бібліотеки, задіяні у бібліотечному технологічному циклі «Шлях вимоги», обслуговуванні читачів у читальному залі та на абонементі. Вони набували практичних навичок виконання своїх функціональних обов'язків за допомогою модуля «Циркуляція».

Така система організації навчання дала вагомий результати і сприяла ефективному впровадженню автоматизації у практику роботи бібліотеки. Лише за два роки у бібліотеці було створено електронний каталог, який містить бібліографічні записи у

форматі MARC-21 на видання, що надійшли до фондів бібліотеки з 1991 р. Читачі мають доступ до цього каталогу в онлайн-режимі. Крім того, користувачам абонементом бібліотеки надано можливість здійснювати пошук необхідних видань за електронним каталогом (у т. ч. через Інтернет) та робити електронне замовлення на релевантні видання. Співробітники відділу фондів та абонементу тепер мають змогу здійснювати автоматизований облік вимог читачів, видань, переданих із книгосховища до структурного підрозділу абонементу, а також виданих користувачам додому. Причому, контроль за термінами користування виданнями також здійснюється автоматично і супроводжується блокуванням наступних видач у разі їх порушення.

Таким чином, можна констатувати тяглість бібліотечних традицій у книгозбірнях Львова, бажання їхніх працівників удосконалювати свою діяльність, підвищувати свій фаховий рівень. Хоча система ґрунтовної фахової підготовки й була відсутня, навчання бібліотекарів все-таки здійснювалося. Багато хто здобував потрібні знання самотужки, діяв інтуїтивно. Все це й давало змогу бібліотекарям бібліотек Львова XIX – поч. XX ст. налагоджувати роботу книгозбірень відповідно до сучасних засад організації бібліотечної справи. Бібліотекарі Львова як і до 1939 р., так і нині постійно шукають ефективні форми безперервного підвищення свого фахового рівня.

Примітки

¹ *Дорошенко-Савченко, Н.* Дванадцять бібліотекарських курсів: Вражіння провідниці, що ці курси проводила / Н. Дорошенко-Савченко // *Просвіта*. – 1937. – Чис. 3/6. – С. 85–90.

² *Освітня діяльність // Стан і діяльність рідної школи. 1936–1937: Річне звітання Головної Управи Рідної школи за час від 1.IX.1936 до 31.VIII. 1937.* – Львів, 1938. – С. 32.

³ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 821. – Арк. 1–3.

⁴ *Барвинский, Б. А.* Бібліотека и музей «народного дому» с 1 января 1920 г. по 1 июля 1921 г. / Б. А. Барвинский // *Вісник Народного дому*. – 1921. – № 1. – С. 26.

⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 774. – 15 арк.

⁶ Там само. – Спр. 816. – 42 арк.

⁷ Там само. – Спр. 774. – 4 арк.

⁸ Там само. – Спр. 815. – Арк. 3.

⁹ *Володин, Б. Д.* Всемирная история библиотек / Б. Д. Володин. – СПб.: Профессия, 2002. – С. 156.

¹⁰ *Порадник для бібліотекарів // Бюлетин Філії товариства «Просвіта» в Дрогобичі для читалень «Просвіти» міста й повіту Дрогобича.* – 1939. – Ч. 5. – С. 1–4.

¹¹ *Левицький, В.* Порадник для бібліотекарів / Віт. Левицький. – Львів: Просвіта, 1938. – 126 с. (Підручна освітня бібліотека; Ч. 1).

¹² *Коць, М.* Про основуване і ведене прилюдних бібліотек кружків Українського Педагогічного Товариства / М. Коць. – Львів, 1913. – 16 с.

¹³ *Ясінчук, Л.* Рідна школа в ідеї і житті: підручник для різношкільних організацій і діячів / Л. Ясінчук. – Львів: Накладом «Рідної школи», 1934. – 206 с.

¹⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 774. – Арк. 3.

¹⁵ *Ільницька, Л. І.* Україніка НТШ як джерело національної бібліографії / Л. І. Ільницька // *Бібліотека Наукового Товариства ім. Т. Шевченка: книги і люди: матеріали круглого столу / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника, НТШ у Львові; упоряд. та загал. ред. Л. І. Ільницької.* – Львів, 1996. – С. 67–77.

¹⁶ *Дорошенко, В.* Професор д-р Зенон Кузеля як бібліограф / В. Дорошенко // *Збірник на пошану З. Кузеля.* – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962. – С. 89.

¹⁷ *Черв'якова, О. В.* Взаємодія слов'янських будителів у справі формування національних бібліотек / О. В. Черв'якова // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* – Вип. 11: Міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – С. 36.

¹⁸ *Боровик, Р.* Науково-технічній бібліотеці Державного університету «Львівська політехніка» – 150 років / Р. Боровик // *Вузівська бібліотека: Історія. Теорія. Досвід роботи.* – Львів, 1994. – Вип. 3. – С. 90–96.

¹⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 21.

²⁰ *Дорошенко, В.* Бібліотека НТШ у Львові / В. Дорошенко // *Записки НТШ.* – Нью-Йорк, 1961. – Т. 171. – С. 10.

²¹ Там само. – С. 16.

²² Режим доступу: http://kameniar.franko.lviv.ua/index/cms/?Arhiv:No7%2C_listopad_2008_r.:%B2nformaciini_tehnologiyi_v_biblioteci.

²³ *Карпенко, І.* Інформаційно-бібліотечна система «УФД / Бібліотека» / Ігор Карпенко // *Бібліотечний форум України.* – 2003. – № 2. – С. 15–17.

²⁴ *Доценко, С.* Інтегрована бібліотечна система АЛЕРН 500 / Сергій Доценко // *Бібліотечний форум України.* – 2004. – № 1. – С. 11–14.